УДК 007:304:655

О.М. Ренн

РЕДАКТОРСЬКЕ ОПРАЦЮВАННЯ КОМПОЗИЦІЇ КОЛЕКТИВНОГО ВИДАННЯ

На сучасній емпіричній базі розглянуто структурні особливості та типові вади композиції колективного твору. Відстоюється необхідність урахування ознаки колективності книжки в роботі редактора.

Ключові слова: *редагування, авторський колектив, колективне видання, структура тексту.*

I. Вступ

Здавалось би, у редагуванні немає значення, який твір опрацьовується, – індивідуальний чи колективний, але характерна особливість колективного тексту (написання кількома авторами) свідчить про ймовірність у ньому, по-перше, помилок кожного із співавторів, а по-друге, помилок компонування матеріалу (припускаємо, що це насамперед вади композиції та логічної організації тексту); додамо ж до цього потребу уніфікації (для усування цілком можливої "еклектики" в слововживанні, репрезентації матеріалу тощо), помилки неуважності (причиною яких у випадку колективного видання є, як і в інших випадках, "людський фактор", але, як правило, обтяжений необхідністю роботи з великим обсягом матеріалу, з енною кількістю файлів (залежно від кількості авторів). У комплексі все вищенаведене підтверджує складність підготовки до друку колективного тексту й засвідчує потребу визначення помилконебезпечних місць, недоліків, що характерні для колективних творів, та хиб, які трапляються в колективних виданнях найчастіше; це допоможе сформувати своєрідні nota bene редактора, які б були універсальними для нехудожніх колективних творів: наукових, довідкових, навчальних.

Попри поширеність колективного авторства, це явище досі не стало об'єктом усебічного вивчення. Немає й наукових праць, які б розглядали феномен колективного авторства в контексті видавничої справи. У працях з теорії та практики редагування [2; 5] не наголошується на проблемах роботи з колективом авторів, створення та видання колективних праць. Ці питання висвітлюються побіжно, без приділення уваги, акцентування. Так, у відомому підручнику "Теория и практика редактирования" М. Сікорського згадується про те, що видавництво може залучати до співпраці авторів індивідуальних і колективних, зазначається необхідність проведення попередньої роботи з колективними авторами. Дослідник пише: "Ця робота, звичайно, **специфічна** (виділено нами. – *О.Р.*). Її основне завдання – довести до відома наукових співробітників ті вимоги, яким має відповідати рукопис, що надходить до видавництва" [4, с. 137–138]. Цим учений і обмежується, не висвітлюючи, в чому полягає зазначена ним специфіка і як конкретно потрібно працювати з колективним автором. Також М. Сікорський пропонує застосовувати співавторство як один із засобів подолання "творчої кризи" автора. Дослідник пише, що в такому разі потрібно "знайти досвідченого співавтора або взагалі відмовитися від послуг людини, яка як автор ще не достатньо підготовлена" [4, с. 145]. Для нашого дослідження, звісно, важливі навіть ці невеличкі вказівки класика редагування на специфічність роботи редактора з колективним автором, допоміжну функцію співавторства. Окремі аспекти редакційної підготовки колективних видань розглядаються у працях Б. Луї [6] і Е.М. Стейнтон [7]. Але й ці праці не дають вичерпних відповідей на всі питання, які стосуються колективних книжок. Принципово важливим для нашого дослідження було те, що в них висловлюється ідея іншого, особливого підходу до колективного твору; колективні видання виокремлюються в окрему групу; підкреслюється складність роботи редактора з колективним виданням. Ці думки стали провідними у вивченні вітчизняних колективних видань і формуванні засад підготовки і випуску їх у світ.

II. Постановка завдання

Мета статті – розкрити структурні особливості та типові вади колективного твору.

III. Результати

Методика роботи редактора з колективними виданнями базується на традиційних канонах редагування, разом з тим на перший план виходить вимога цілісності, що, безперечно, є важливою для абсолютно будь-якого твору, але для колективного – має першорядне значення з огляду на специфіку його творення. Отже, працюючи з колективною книжкою, редактор виконує об'єднавчу функцію, допомагаючи колективу авторів створити єдиний твір, видання.

© Ренн О.М., 2013

Своєрідним спільним знаменником, що об'єднує матеріал і допомагає редакторові реалізувати найважливіші вимоги до якісного тексу: цілісність, зв'язність, завершеність, – є концепція. Вона конкретизує типологічні параметри майбутнього видання, чітко й повно розкриває його задум, мету, загальні принципи відбору та організації матеріалу. Підкреслимо, що вимога єдності твору повинна реалізовуватися видавцем усіма доступними способами: від редагування до художньо-технічного оформлення, втім єдність і цілісність твору чи не найбільше реалізується через його структуру.

Композиція – основа будь-якого твору. Якщо поєднання складників тексту визначається змістом і характером твору, якщо частини твору є співрозмірними й розташовуються послідовно, а послідовність ця є вмотивованою та логічно бездоганною, тоді цей твір може ефективно виконувати комунікативну й естетичну функції. У колективному творі дотримуватись названих базових вимог до структури тексту не так просто. Кожен із співавторів працює з окремою частиною, певними розділами, підрозділами. І дуже важливо, щоб у когось (керівника авторського колективу, провідного автора, редактора) було бачення цілого, розуміння, яким, бодай приблизно, має бути кінцевий результат. У межах дослідження шару сучасних українських колективних нехудожніх видань [3] нами було проаналізовано 90 колективних книг (наукових, довідкових, навчальних), і один з аспектів нашого аналізу – структурні особливості колективних творів.

Одним з ефективних і відносно простих способів визначення композиційних недоліків твору є обчислення коефіцієнта пропорційності (що розраховується за формулою: кількість сторінок найбільшого розділу поділена на кількість сторінок найменшого). У ході експерименту виявлено, що лише 19% аналізованих видань має еталонний показник 1–2, який засвідчує гармонійну структуру тексту. У решті видань вимога пропорційності не дотримана: у 34% зразків знайдено незначні відхилення від норми (коефіцієнт пропорційності в межах 2,3–4,9); у 47% зафіксовано серйозні порушення пропорцій (коефіцієнт пропорційності 5 і більше) (див. рис.). В окремих виданнях коефіцієнт пропорційності сягає 10, 20, 30 і навіть 40, що вважаємо неприпустимим. Цифри доволі красномовні, загалом вони засвідчують неувагу багатьох сучасних редакторів до структури тексту. Фактично певні вади композиції наявні у 81% видань, адже запропоноване нами групування видань за показниками пропорційності доволі умовне. Загальноприйнятим і визначеним у підручнику А. Мільчина [2] є показник норми. І власне, усе, що понад 2, редакторові слід розглядати як недолік композиції (звісно, застосовуючи індивідуальний підхід до кожної книжки). Однак, наприклад, показники 2,3; 2,5; 3 – дуже наближені до граничної норми, а порівняно з патологічно великими показниками пропорційності, що зафіксовані в аналізованій вибірці видань, їх можна розглядати як не надто суттєві. Попри це, будь-яке перевищення норми співрозмірності є сигналом, якщо не для редакторського втручання, то для підвищеної уваги до композиції твору та його змісту.

Рис. Показники пропорційності структури в колективних виданнях

За кожною з наведених цифр, що фіксують відхилення від норми пропорційності, стоїть певна причина, яка призвела до неспіврозмірності частин. У нашому дослідженні найчастіше непропорційна структура твору зумовлена неправильним компонуванням матеріалу. Звісно, не останню роль у цьому відіграє так звана "авторська неписьменність", коли сучасні автори-науковці не вміють писати твори для відкритої публікації [1, с. 144] та, що значно серйозніше, невміння чи небажання редактора працювати зі структурою твору (це часто зумовлено економічними причинами, коли видавець прос-

то економить на редагуванні; кадровими питаннями, коли редактором працює філолог, який може якісно здійснити літературне редагування та коректуру, цим і обмежується; чи надмірною довірою до автора, буцімто колектив авторитетних науковців гарантовано створить якісний твір). Порушення вимоги співрозмірності частин твору, як правило, усувається шляхом поділу великих розділів та об'єднання малих. Щоправда, іноді це зробити доволі складно, наприклад, у творах, де поділ на розділи відбувається на основі історичної періодизації, природно, що якісь періоди історії більше насичені подіями, якісь – менше; особливо, коли тему звужено, наприклад, територією. Тим не менше, будь-яка композиційна дисгармонія, навіть виправдана, зумовлена особливостями тематики, повинна пояснюватись у вступних елементах. Видання вибірки засвідчують, що переважно такого роду пояснень немає.

Непропорційність твору не лише порушує його естетику, передусім, це сигнал щодо інших серйозних вад тексту. Занадто великі розділи можуть означати вихід за межі теми чи звуження теми, коли один з авторів, збільшуючи обсяг своєї частини, вдається в непотрібні саме для цієї теми подробиці або ж охоплює питання суміжної тематики. Непропорційно малий розмір окремих розділів може свідчити про недостатність фактичного матеріалу з певного питання або ж неспроможність співавтора висвітлити свою частину основної теми. Причиною неспіврозмірності може бути й те, що в кожного автора – індивідуальний підхід до розроблення свого "відрізка" теми: різний відбір фактів та їх кількість, надання переваги простим чи складним синтаксичним конструкціям тощо, відповідно – у співавторів може бути різний обсяг матеріалу. Для того, щоб уникнути неспіврозмірності твору, необхідно при можливості наперед узгоджувати обсяг структурних частин із кожним членом авторського колективу; в інших випадках – досягати гармонії композиції за допомогою класичних методів перекомпонування матеріалу.

Наступною серйозною проблемою колективного твору є логіка викладу. Так, у ході дослідження зареєстровано порушення послідовності викладу, повтори й дублювання матеріалу, недотримання так званих логічних правил поділу понять. До прикладу, усі ці вади разом із вадою неспіврозмірності наявні в посібнику:

Гершуненко О. Знайомтесь з Інтернетом / О. Гершуненко, Ю. Гершуненко. – Львів : Світ, 2002. – 168 с.

Неспіврозмірність, а також серйозні хиби логічного поділу зафіксовано й у монографії:

Банки Львова: минуле і сучасне / Т.С. Смовженко та ін. ; за ред. Я.В. Грудзевича та ін. – Львів : ЛБІ НБУ, 2002. – 223 с.

В останньому виданні у систему поділу за хронологією не вписується розділ 6 "Видатні постаті"; не зовсім зрозумілий логічний поділ і в його межах, де об'єднується інформація про цілком різних за видом діяльності осіб (громадські, політичні діячі, економісти, банкіри – підрозділ 6.1 та митці – підрозділ 6.2). І таких прикладів – безліч. Саме тому "зведенням" твору в одне ціле повинна займатись одна особа; найкраще, коли це зробить спочатку керівник авторського колективу, а потім редактор ще раз перевірить логіку побудови твору. У противному разі кожен автор стежитиме за логічністю структури в межах одного розділу, не зіставляючи власний відтинок роботи з роботою інших співавторів.

На другому місці за частотою після вад пропорційності перебуває такий недолік, як неоднотипна структура розділів та підрозділів. Найчастіше неоднотипне оформлення структурних частин виражається в тому, що деякі автори на початку розділу вміщують вступ і завершують розділ висновками, які акцентують у тексті шрифтовими виділеннями, відступами тощо, а деякі автори не мають такої звички. У довіднику:

Безцінний порадник для батьків майбутніх школярів / С. Харитонова та ін. – К. : Шкільний світ, 2009. – 120 с.

У кінці першого розділу є підсумкова частина з рубриками "Пам'ятайте!" і "Підіб'ємо підсумки", у наступних трьох розділах такі рубрики відсутні. І такий недолік колективного тексту трапляється справді часто. Зрозуміло, що тут уже йдеться не стільки про естетику тексту чи неоднотипність структурних частин, хоча й це для культури книги має величезне значення, скільки про питання адекватного сприйняття твору читачем, зручності опрацювання інформації.

Як відомо, книга має системний характер, усі її елементи перебувають у взаємозв'язку. Неоднотипність структури окремих розділів призводить до неоднотипності художньо-технічного оформлення, що в сумі суттєво знижує комунікативний потенціал книжки. У творах функціональної літератури всі структурні елементи повинні мати однотипну композицію; якщо редактор вважає, що для певного твору короткі вступні та підсумкові частини є важливими і корисними, такі частини мають бути в кожному розділі, параграфі тощо. У будь-якому конкретному випадку редактор вирішує, чи замовити вступ і висновок авторові, чи написати самому, чи вилучити такі частини з розділів інших авторів, чи поєднати ці формальні

частини з основним текстом так, щоб вони були органічно "вплетені" в нього і додатково не акцентувались у тексті.

Зрозуміло, що хиби композиції мають негативний вплив на рубрикацію книжки. Для того, щоб зовнішнє вираження композиційної побудови твору було чітким і виразним, поділ тексту на розділи повинен здійснюватися за однією обраною ознакою, а члени поділу за змістом мають бути взаємовиключними, а не співвідноситись між собою як частина й ціле. Редакторові варто стежити, щоб було обрано єдину форму нумерації та шрифтового оформлення однотипних рубрик.

IV. Висновки

Наявність серйозних і численних вад у колективних виданнях, що уже вийшли у світ, тобто проходили певну редакційно-видавничу підготовку, свідчить про ймовірність існування великої кількості вад у колективних авторських оригіналах, є показовою й з погляду рівня підготовки сучасних книг, і з погляду складності роботи редактора з колективним твором. Таким чином композиція колективного твору має бути в полі особливої уваги редактора, який має ефективно виконувати об'єднавчу функцію, щоб забезпечити дотримання базових вимог до тексту: цілісності, зв'язності, завершеності, яких саме в колективному творі часто складно дотримати.

Список використаної літератури

1. Зелінська Н. Наукове книговидання в Україні: історія та сучасний стан : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. Зелінська. – Львів : Світ, 2002. – 268 с.
2. Мильчин А.Э. Методика редактирования текста / А.Э. Мильчин. – 2-е изд., перераб. – М. : Книга, 1980. – 320 с.
3. Ренн О.М. Колективне авторство: проблеми видавничого втілення : автореф. дис. … канд. наук з соц. ком. : 27.00.05 / О.М. Ренн ; Київ. нац ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2011. – 17 с.
4. Сикорский Н.М. Теория и практика редактирования / Н.М. Сикорский. – М. : Высшая школа, 1980. – 328 с.
5. Феллер М.Д. Структура произведения. Автору и редактору / М.Д. Феллер. – М. : Книга, 1981. – 272 с.
6. Luey B. Multiauthor Books and Antologies / B. Luey // Handbook for Academic Authors. – [2nd ed.] – Cambridge University Press, 1994. – P. 105–121.
7. Stainton E.M. The Fine Art of Copyediting / E.M. Stainton. – [2nd ed., rev. and expanded]. – N. Y. : Columbia Un-ty Press, 2002. – XVI. – 153 p.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2012.

Ренн О.М. Редакторская обработка композиции коллективного издания

На современной эмпирической базе рассматриваются структурные особенности и типичные недостатки композиции коллективного произведения. Акцентируется необходимость учитывать признак коллективности книги в работе редактора.

Ключевые слова: *редактирование, авторский коллектив, коллективное издание, структура текста.*

Renn O. Editorial Processing Composition of the Collective Edition

On the basis of modern empiric material we have analyzed the structure peculiarities and typical composition problems of multiauthor text. We have upheld the necessity of consideration in editor's work the feature of collectivity.

Key words: *editing, the group of joint authors, multiauthor book, text structure.*